

Türkiye Cumhuriyetinde bulaşıcı hastalıklara karşı oldukça iyi savaşılmıştır. Bu savaşın en başarılı örnekleri sıtma ve tüberküloza karşı verilmiştir. Devlet bu iki savaştan birinciyi yalnız başına, ikinciyi ise ulusun gönüllü savaş kuruluşlarının büyük desteğiyle sürdürmüştür.

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE SITMA VE TÜBERKÜLOZ SAVAŞI

**Prof. Dr. Ekrem Kadri Unat
İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
Mikrobiyoloji, Parazitoloji ve İnfeksiyon
Hastalıkları Kürsüsü**

Sıtma savaşı:

Türkiye'de sıtma ile köklü savaşın başlaması Cumhuriyet Dönemine aittir. Osmanlı İmparatorluğunda sıtmanın yaygınlığı ve önemi bilinmekte idi, bununla beraber buna karşı alınan biricik önlem 1910 yılından itibaren halka, o zamanın sıtma ilacı olan kininin dağıtılmasından ibaret kalmıştır.

Sıtma Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı sırasında bir çok ölüme sebep olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin karşısına en büyük sağlık sorunu olarak çıkmıştır. Bu zamana ait yayınlarda, sıtmanın vücuda yerleştiğine kanıt olarak kabul edilen büyük dalaklıkların oranı bir çok yerlerde % 50'nin üzerinde idi, bazı yerlerde ise % 90'a varıyordu.

Türü türlü sıkıntılar içinde kurlan Türkiye Cumhuriyeti, sıtmanın ateşinde kavrumakta idi ve Tıp Hocaları öğrencilerine "her ateşlenen hastada önce sıtmayı düşününüz, sıtma her çeşit hastalığı taklit edebilir" öğüdünü veriyorlardı.

O zamanın 10 tıp bilgininden oluşturulan bir komisyon 5 Ekim 1924 tarihinde sunduğu, raporda sıtmayı Türkiye'nin başında büyük bir bela olarak nitelemiş, bunun ortadan kaldırılması için hemen önlemlerin alınmasının gerekli olduğunu yazmış, esaslı bir örgütlenme ve güçlü bir inançla girişilecek

bir sıtma savaşından büyük yararlar sağlanacağını bildirmiştir.

1924'de Ankara'da ilk geçici sıtma savaşı başlatılmıştır. Bunun üzerine İstanbul'daki Bakterioloji Kuruluşunda bir sıtma kursu açılmış, burada yetiştirilenlerle 1925 yılı Şubat ayında Ankara'da, Mayıs ayında Adana'da ve Temmuz ayında Aydın'da çalışmalarına girişilmiştir.

1 Eylül 1925'de toplanan Birinci Millî Türk Tıp Kongresinde 2 Eylül Çarşamba günü yalnız sıtmaya ayrılmış, raporlar ve çeşitli bildirimler okunmuş ve konu tartışılmıştır.

26.4.1926'da hekimlerin sıtma enstitülerinde staj mecburiyeti hakkında 826 sayılı kanun çıkarılmış ve 12.5.1926 da 839 sayılı Sıtma Savaşı Kanunu yayımlanmıştır.

Bu sıralarda Türkiye'nin muhtelif yerlerinde başkanlıklar yönetiminde sıtma savaşı örgütleri kurulmuştur ve bunlar yalnız insanları değil, bölge laboratuvarlarında taranan yerlerde insanlardan alınan kanları ve yakalanan sivrisinekleri de incelemeğe başlamışlardır.

Sivrisineklerin tanımında karşılaşılan zorlukları yenebilmek için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Almanya'dan ünlü böcek bilgini Dr. Martini'yi yurda çağırması 1926 Mayısından itibaren Dr. Martini ve yardımcısı Dr. Vogel incelemelere başlamışlardır. Dr. Martini'nin yanına genç Türk hekimleri verilmiştir. Bunlar arasında bulunan Dr. Mecit daha sonra Dünyada ilk defa bazı sivrisinek türleri tarif etmiştir. Böylece Türkiye'nin sıtmayı bulaştırma bakımından en önemli anofelleri ortaya çıkarılmıştır.

Dr. Martini Adana'da bir sıtma enstitüsü kurulmasını salık vermiş ve Alman Kızılhaçı tarafından yaptırılan 3 baraka, Adana Belediyesinin verdiği bir arsaya kurulmuştur. Bu enstitüye kadro ve malzeme sağlanmış, 1928 Eylülünde ilk sıtma kursu ile beraber açılış töreni yapılmıştır. Bu kuruluş Yurdumuzda malaryanın öğretildiği çok önemli bir merkez olmuş ve burada pek çok asker ve sivil

hekim ve sağlık memuru sıtma savaşı için eğitilmiştir.

Devlet zaman zaman karşılaşılan zorlukları yenmek için çeşitli yasa, tüzük ve yönetmelik çıkarmıştır.

Sıtma savaşı dalak ve kan muayeneleriyle sıtmalıların bulunması, tedavisi, batakıkların kurutulması ve sivrisineklerin yerleştikleri yerlerin kontrol altına alınması ile yünütülmüş, 1936 da 3039 sayılı Çeltik Ekimi Kanunu çıkarılmış ve savaştan başarılı sonuçlar alınmıştır.

1930 yılında, 3453 sıtma savaş yerindeki 2011980 kişiden 370 078 insanın kanı muayene edilmiş ve bunların % 12.33'ü parazitli olarak bulunduğu halde 1935 yılında 3469 sıtma savaş yerindeki 2 291 715 kişiden 594 580 insanın kanı incelenmiş ve bunların % 6.8'i parazitli olarak bulunmuştur.

İkinci Dünya savaşında büyük bir ordunun silah altına alınması bir çok insanın bir araya gelmesi ve yer değiştirmeleri yurdun bazı bölgelerinin bakımsız kalması ve böylece anofellerinin daha çok üremesi, sıtma ilaçlarının yurda yeterli miktarda getirilememesi ve savaş kuruluşlarının zayıflaması sıtmanın alevlenmesine yol açmış, 1942 ve 1943 yıllarında büyük sıtma salgınları olmuştur.

1940 yılında 4450 sıtma savaş yerinde yaşayan 3 324 237 kişiden 586 597 insanın kanı incelenmiş, bunların % 19.72'si parazitli bulunmuştur.

1945 yılında 16934 sıtma savaş yerinde yaşayan 7 549 280 kişiden 63 219 insanın kanı incelenmiş % 26.48'i sıtma parazitli olarak bulunmuştur. Bu durum karşısında Devletin sıkı önlemler alması gerekiyordu. Bu amaçla 4707 sayılı ve 28.3.1945 tarihli (Sıtma ile Olağanüstü Savaş Yapılmasına Dair Kanun) ile 21.2.1946 da sıtma savaşını sürekli olarak götürebilmek için 4871 sayılı

(Sıtma Savaş Kanunu) çıkarılmıştır. Bu yasaların uygulanabilmesi ile sıtma kontrol altına alınmıştır. Daha sonra Marshall yardımıyla DDT'nin sağlanması ile savaş daha başarılı olmağa başlamış ve sıtmalıların sayısı daha azalmıştır.

1953 yılında İstanbul'da toplanan 3. Tropikal Hastalıklar ve Malaria Kongresinde sıtmanın yer yüzünden kaldırılması sorunu ortaya atılmıştır. Bu düşüncenin etkisiyle 1955 yılında savaşın amacı sıtmanın kontrolundan yani dizginlenmesinden kökünün kurutulması yönüne döndürülmüştür.

1957 yılında Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu ile yapılan işbirliğiyle Türkiye'de de sıtmanın kökünün kurutulması uygulanmasına geçilmiş ve 1960 yılında 7402 sayılı (Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun) kabul edilmiştir.

Yapılan savaş sonucu sıtma yurttan gittikçe azalmış ve kökünün kurutulabilmesi umitleri belirlemiştir. 1970 yılında bütün Türkiye'de sıtmalı sayısı 1263'e kadar düşmüştür.

Bu sırada sıtma yeniden alevlenmeğe başlamıştır. 1968 yılında Adıyaman'da 500 kadar sıtmalı bulunmuş, bu sayı 1969 da daha artmıştır. Adıyaman'daki sıtmanın önü alınırken hastalık Çukurova'ya yerleşip yayılmağa başlamıştır. Çukurovada sulama kanallarının genişletilmiş olması bir çok sivrisinek üreme yerlerinin oluşmasına yol açmış, tarım alanlarında düzensiz ve gelişmiş güzel kullanılan böcekkiranların etkisiyle anofellerde dirençlenme olmuş, yoğun işçi hareketleriyle ve bunların yaşayış şekilleriyle sıtma artmış ve buradan etrafa yayılmıştır. Diğer taraftan sıtmanın önemini kaybettiği düşüncesiyle savaş gücünün azaltılmış olması da durumun kötüleşmesine yardım etmiştir. Adana bölgesinde sıtmalı sayısı 1970 yılında (67) iken 1971 yılında

“Dünyada herşey için; Medeniyet için, hayat için, Muaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fen haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir. Yalnız, ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip etmek şarttır.”

ATATÜRK

(534), 1975 te (3085) 1976'da (16792), 1977'de (69611) olmuştur.

Hastalık Çukurova'dan Amik ova bölgesine atlanmış, burasını sarmış, ayrıca Gaziantep Urfa, Diyarbakır, Kahramanmaraş, Adıyaman, Siirt, Hakkari, Niğde başta olmak üzere bir çok illere yayılmıştır. Bütün Türkiye'de bulunduğu bildirilen sıtmahların sayısı 1974'te 2877 iken 1975'te 9828, 1976 da 37320, 1977'de 115512'ye varmıştır.

Bunun üzerine savaş yeniden şiddetlendirilmiş, eksikler tamamlanmağa çalışılmış ve sıtmalı sayısı 1978 yılında 87867 ye düşmüştür.

TÜBERKÜLOZ SAVAŞI

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu sıralarda tüberküloz ülkenin en önemli hastalıklarından biri idi. Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarına ait bazı istatistiklerde bu hastalıktan ölüm oranının bütün ölüm sayısının % 15-20'sini oluşturduğu görülmektedir.

Birinci Dünya Harbinde yurdumuz sıkıntıları, yoksulluklar ve felaketlerle ezilmiş ve veremden ölüm çok artmıştır. 1919 yılına ait bir istatistikte İstanbul'da tüberkülozdan ölüm, bildirilmesi zorunlu başka hastalıklardan toptan ölüm sayısının 5 katı idi.

1918 yılında tüberkülozla savaş için Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın başkanlığında "Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti" kurulmuştur. Bu kuruluşun başkanlığına Besim Ömer (Akalin) seçilmiş, iki yıl kadar çalışan bu dernek Haydarpaşa'da Tıp Fakültesi yakınında iki barakadan kurulu bir dispanser de açmıştır. Bu derneğin amblemi bugün verem savaş demeklerinin amblemidir. İstanbulun 1920'de düşmanlarca işgali üzerine bu dernek çalışmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti tüberkülozun çok yaygın olduğu bir yurt üzerinde kurulmuştur. Halk ve hekimler sorunun büyüklüğünü biliyorlardı. 1 Eylül 1925 de toplanan Birinci Milli Tıp Kongresinde ve 11 Ekim 1927 de toplanan İkinci Milli Tıp Kongresinde tü-

berküloz ana konulardan biri olarak işlenmiştir. Yaygın ve süregelen bir hastalık olan ve kolay iyi edilemeyen veremle savaş için halkın yardımı gerekiyordu.

Yurdumuzda yapılan tüberküloz savaşında gönüllü verem savaş örgütlerinin büyük yardımı dokunmuştur. Bunlardan Dr. Behçet Salih (Us)'un girişimiyle 1923 de kurulan "İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti Hayriyesi"ni, "Mücadele Cemiyeti" izlemiş ve 1927'de İstanbul'da ikinci kez "İstanbul Balıkesir Veremle Mücadele Cemiyeti" kurulmuştur.

1927-1944 yılları arasında Verem Savaşında örgütlenme ve amaca yönelme işini İstanbul ve İzmir dernekleri yürütmüştür. Bu dernekler veremi ve verem savaşının gerekli olduğunu halka ve memleket yöneticilerine duyurma, verem savaşı ile ilgili örnek kuruluşları işleterek bunların yararlılığını gösterme yolunu seçmişlerdir. 1929 da İstanbul'da Eyüp'te ve daha sonra İzmir'de birer dispanser açılmıştır ve bundan sonra bunlara başka dispanserler ve verem hastaneleri eklenmiştir.

İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti 1924 de "Cidal", İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti 1929 da "Yaşamak yolu" adlı halk için birer dergi çıkarmağa başlamışlardır.

1944 de biri Samsun'da ötekisi Denizli'de iki dernek daha kurulmuştur.

1948'de Türkiye Ulusal Verem Savaşı kurulmuş ve bunun başkanlığına 1936 dan beri İstanbul Verem Mücadelesi Cemiyeti Başkanlığını yapan Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam getirilmiş ve onun bu başkanlığı 15 yıl sürmüştür, yine 1948 yılında kabul edilen 5237 sayılı yasa ile belediyelerin eğlence yerlerinden aldıkları payın % 10 unun o yerin verem savaş derneklerine verilmesi kararlaştırılmıştır.

1953 den sonra iki yılda bir Türk Tüberküloz Kongreleri yapılmış, dernekler yurdun her yanına yayılmıştır.

Diğer taraftan tüberküloz savaşında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı da

"Milletimizin, siyasi, içtimai hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır."

ATATÜRK

elinden geleni yapmıştır. 1923 yılında Bakanlığın isteğiyle İstanbul Özel İdaresince bir dispanser ve 1924'de Heybeliada Sanatoryumu açılmıştır. Yine bu sıralarda Haydarpaşa ve İzmir Bulaşıcı Hastalıklar Hastanelerinde ve diğer Devlet hastanelerinde veremliler için yataklar ayrılmıştır.

1927 yılında kısa bir süre ağızdan BCG aşısı da kullanılmıştır.

1930 yılında kabul edilen Umumi Hifzıssıha Kanununda verem savaşı zorunlu kılınmış ve 1930 yılında Ankara'da ve Bursa'da birer Verem Savaş Dispanseri açılmış ve bunları başkalarının açılışı takip etmiştir.

İkinci Dünya Harbinde ve ondan sonraki yıllarda yurttan veremden ölenlerin sayısının artması üzerine Bakanlık konu üzerine daha fazla eğilmiş ve bu sıralarda yeni ve etkili verem tedavi ilaçları da kullanılmaya başlanmıştır. 1949 yılında 5368 sayılı "Verem Savaşı Hakkında Kanun" çıkarılmıştır.

1950 yılında Dünya Sağlık Örgütü ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı arasında imzalanan bir protokol ile ve İstanbul Verem Savaşı Derneğinin işbirliği ile İstanbul'da "Milletlerarası Verem Savaşı Olgunlaşma ve Gösteri Merkezi" kurulmuş ve burada bazı yabancı olmak üzere bir çok hekimin ve hemşirenin iştirak ettiği kurslar düzenlenmiş daha sonraları Röntgen teknisyenleri ve laboratuvar teknisyenleri de burada eğitilmiştir.

1950 yılından sonra sıkı bir şekilde ele alınan tüberküloz savaşı veremden koruma, erken tanı, erken tedavi, sosyal yardım ve sağlık eğitimi üzerine kurulmuştur.

Türkiye'de veremden korunma başlıca BCG aşılmasına dayatılmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu arasında 22 Aralık 1952 de yapılan bir anlaşma üzerine yurdumuzda BCG aşılması kampanyası başlamıştır. Bu tarihten sonra Türkiye'de 0-6 yaşında milyonlarca çocuk aşılanmıştır.

Erken tanı için kırsal bölgelerde gezici Röntgen Verem Tarama Ekiplerinden, şehirlerde dispanserlerden yararlanılmış, bunların sayısı artırılmıştır. Bugün 257 dispanser (33 ü özel) yurda yayılmıştır.

Dispanserler verem savaşının odaklarıdır. Dispanserler tanımdan başka aşılama, ilaçla koruma ve tedavi işleriyle de uğraşırlar. Ayrıca gezici hemşireler ve köylerde köy tedavi takip memurları çalışmaktadır.

Bugünkü savaşta 3 eğitim merkezinde hekimler ve yardımcı personel için kurslar açıldığı gibi her yılın Ocak ayının ilk haftasında halkı vereme karşı eğitmek için verem haftası düzenlenmektedir. Ayrıca hastalar ve onların aileleri de dispanserler ve gezici hemşirelerce eğitilmektedir.

Hastaların parasız tedavisi, ayrıca yoksul hastalara para, besin ve elbise sağlanması gibi sosyal yardımlar da yapılmaktadır.

Başarılı bir savaş sonu tüberküloz yurdumuzda dizginlenmiştir. Bu hastalıktan ölüm 1945 de 262/100000 iken, 1978'de 9/100000'e düşmüştür. 1950'de ölüm sebeplerinin başında gelen tüberküloz 1978 de 11 incidir. Mikrop çıkaran hastaların oranı 1960'da 6.6/100 iken 1970'de 1.6/1000, 1978'de 0.15/1000 olmuştur.

"Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale ilimdir."

ATATÜRK

"Benim yaptığım işler; Biri diğerine bağlı ve lüzumlu olan şeylerdir. Fakat bana yaptıklarımın değil yapacaklarımdan bahsedin."

ATATÜRK